

Evropa a její místo v dějinách – reflexe Oskara Haleckého

Vít Hloušek

Abstract:

Europe and its place in the history – Reflection of Oskar Halecký

The article deals with the ideas presented by famous Polish historian Oskar Halecki. The article examines Halecki's concept of European history as specific integrated historical epoch. It also tries to argue with Halecki's macro-regional division of Europe. Author concludes the article with examination of possibilities of Halecki's statements concerning the end of European historical epoch.

Keywords: *History, European Macro-Regions, Western Civilization, Central Europe*

Pokud chceme zkoumat současný vývoj evropských států a jejich politiku, neměli bychom nikdy chápat současný vývoj jako izolovanou záležitost. Sama snaha o integraci evropského kontinentu, která započala v západní Evropě po druhé světové válce a jejíž současnou podobu představuje Evropská unie, nevznikla z ničeho. Navazovala na celou řadu úvah z doby před druhou světovou válkou, ale v neméně řadě vyplývala z reflexe proměny významu evropského kontinentu v rámci světové politiky a rozdělení Evropy do antagonistických makroregionů. V této souvislosti se nabízí otázka, nakolik bylo toto rozdělení nahodilé a nakolik bylo výsledkem dlouhodobých historických procesů.

Na řadu podobných otázek hledala odpovědi dnes již světoznámá kniha Oskara Haleckého věnující se vymezení evropské epochy v dějinách a její vnitřní geografické a chronologické periodizaci. Kniha vyšla poprvé ve Spojených státech amerických více než před půl stoletím (1950) v době, kdy kulminovala Studená válka a kdy se zdálo, že osud států střední Evropy je z hlediska rozvoje západní kultury a civilizace nenávratně ztracen pod panstvím Sovětského svazu. Proč je ještě dnes důležité a přínosné číst Haleckého historiografické dílo, proč je potřeba přivítat nový polský překlad a proč je třeba doufat, že Haleckého úvahy naleznou kritické zhodnocení i v českých společenských vědách?

Na tyto otázky se tato studie pokusí alespoň naznačit odpovědi stejně tak jako se pokusí nabídnout určitá kritická východiska posuzování Haleckého přístupu k evropským dějinám.

Počátek evropské epochy

Oskar Halecki se ve své knize snažil prezentovat epochu v dějinách lidstva, kterou označuje jako epochu evropskou a o níž se domníval, že se v době jeho života nenávratně chýlila ke konci. Halecki byl dalek klasickému přístupu historiků 19. století, kteří s oblibou ztotožňovali dějiny Evropy s dějinami lidstva a světa jako takového. Halecki „redukoval“ dějiny evropské epochy na „...*dějiny všech evropských národů pojatých provázaně jako společenství výrazně se lišící od jiných*“ (Halecki 2000: 20). Halecki především vcelku jednoznačně a přesvědčivě vyvrátil názory, které spíše než o evropské epoše dějin hovořily o epoše či civilizaci Západu, neboť toto pojetí by redukovalo Evropu pouze na její západní část a ignorovalo by historickou skutečnost národů a států střední a východní Evropy. Podobně odmítá i ztotožnění evropské epochy s „křesťanskou civilizací“, byť tento název považuje ve srovnání s pojmem „západní civilizace“ za adekvátnější.

Základní „civilizační“ rysy evropské epochy dějin shrnul Halecki v poukazu na geografickou, politickou, etnickou a kulturní diferencovanost Evropy. Tato rozrůzněnost národů, etnik a politických celků (států a měst) navázala plynule na dědictví řecko-římské civilizace a proměnila je v novou historickou kvalitu.

Prvním problémem, kterým se Halecki ve svém díle zabýval, byla otázka časového vymezení evropské epochy dějin. Halecki polemizoval s konvenčními školskými názory, které se snaží najít nějaký symbolický mezník tvořící předěl mezi starověkými a středověkými (tedy již „evropskými“ v Haleckého pojetí) dějinami – nejčastěji bývá v této souvislosti používán rok 476. Halecki navázal na výzkumy a úvahy historiků typu Charlese Dawsona a Henri Pirenna, kteří poukazovali na plynulost přechodu od antiky do světa karolinské Evropy. Převzal do značné míry Pirennovo pojetí, podle něhož přechod mezi antikou a středověkou Evropou utvářelo středomořské společenství, jehož specifické civilizační rysy dominovaly od 4. do 8. století. Podle Haleckého paralelně docházelo ke dvěma vzájemně velmi úzce provázaným procesům: postupnému úpadku této středomořské epochy a utváření epochy/civilizace evropské. V této mezietapě docházelo ke vzájemnému ovlivňování mezi „starou Evropou“ v hranicích *Limes* a „novou Evropou“ za těmito hranicemi, které se začaly proměňovat v období stěhování národů. Centrum rodícího se evropského společenství se postupně přenášelo ze Středomoří na sever a v době Karla Velikého se definitivně evropská epocha propojila s rozvojem křesťanství. Kolem roku 1000 se podle Haleckého etapa utváření evropského společenství skončila, když byla vytvořena a christianizována západoslovanská knížectví (Čechy, Polsko). Zároveň nájezdy Arabů

rozdělily hranice ve Středomoří mezi Evropou a Afrikou.

Makroregiony evropských dějin

Hranice Evropy je relativně nejjednodušší vytýčit na severu, kde je přirozenou hranicí Arktické moře, které vymezuje prostor Ruska a Skandinávie. Naproti tomu moře Baltské nikdy takovouto hranici Evropy nepředstavovalo, bylo vždy spíše důležitou evropskou komunikací a navíc centrem jednoho z významných evropských regionů. Do Haleckého evropského společenství patří dále Island, Irsko, byť v podstatě volně spojené s Evropou prostřednictvím Velké Británie. Již z toho plyne, že ani kanál La Manche nebyl nikdy přirozenou hranicí Evropy, ale spíše spojnicí dvou evropských regionů. Velký význam pro vývoj evropských dějin měly i další integrální součásti Evropy – Belgie a Nizozemí. Francie se podobně jako tyto státy vždy nacházela v samém centru Evropy. Složitější je příklad Španělska a Portugalska, u nichž byly vždy přítomny neevropské vlivy a prakticky až do ukončení *reconquisty* byly sice tyto oblasti součástí Evropy geograficky, nikoliv však součástí evropské historie v Haleckého pojetí. Tou se Španělsko a Portugalsko staly až na konci 15. století. Hranicí Evropy na jihu se postupně stalo Středozemní moře. Tato hranice ovšem měla specifickou povahu, protože nepředstavovala prvek, který by odděloval Evropu od jiných kontinentů, ale spíše síť nejrůznějších vazeb a vztahů spojoval Evropu s Afrikou a Asií (Halecki poukazuje na *Imperium Romanum*, expansi Arabů, snahy Byzance, křížové výpravy či francouzskou kolonizaci severní Afriky). Na jihovýchodě vytvářeli přesunující se hranici Evropy výboje nejprve seldžuckých a posléze osmanských Turků. Hranice osmanského impéria tak vytvářela zároveň jihovýchodní hranici evropského společenství a jeho dějin.

Jestliže stanovení severní, západní a dokonce jižní a jihovýchodní hranice Evropy nepředstavovala v evropské epoše složitý problém, východní hranice byla naopak obtížně stanovitelná vždy. Halecki poukázal v této souvislosti zejména na skutečnost, že stanovení této hranice se vždy potýkalo s problematikou určení kulturně-civilizační příslušnosti Ruska. Podle Haleckého se Rusko vždy dělilo na evropskou a asijskou část s tím, že pro jejich vzájemné vymezení není adekvátní čistě geografický způsob uvažování (Halecki 2000: 88-89). Na základě znalosti ruského historicko-politického myšlení i nejdůležitějších pracích věnovaných otázce příslušnosti Ruska k Evropě (včetně Masarykova díla *Rusko a Evropa*) odmítl Halecki (už kvůli existenci Řeků) apriorní vyloučení ortodoxních národů z evropského kontextu. Navíc poukázal na skutečnost, že Kyjevská Rus patřila zcela integrálně do staletého procesu utváření Evropy.

Stará Kyjevská Rus ovšem byla něco dosti odlišného od pozdějšího Ruska. Po vpádech Mongolů, které měly na Kyjevskou Rus katastrofický dopad, byly do ruského vývoje nenávratně vneseny antievropské akcenty. Po katolizaci Litvy roku 1387 se kulturně-civilizační hranice Evropy přesunuly minimálně až po východní hranici polsko-litevského státu. Za Petra Velikého proběhla i v Rusku vlna evropeizace, byť dosti povrchní. Tato vlna navíc souvisela časově s mocenskou reorientací ruské dobovačné politiky směrem na západ. Rusko si nejprve podmanilo Ukrajinu a Pobaltí, později zabralo část Polska a Finsko a tím se plně zapojilo do evropské velmocenské politiky. V průběhu 19. století tak bylo Rusko evropštější zemí, než kdykoliv předtím. Naproti tomu komunistický stát byl podle Haleckého „určitě útvarem neevropským, jestli dokonce neantievropským“ (Halecki 2000: 101) a tak západní hranice sovětského Ruska a pozdějšího SSSR tvořila na sklonku evropské epochy východní hranici Evropy.

V rámci Evropy Halecki vymezil makroregiony západní a východní Evropy, mezi nimiž existuje postupný přechod, tvořený dvěma regiony střední Evropy. Přesto považoval i východní Evropu za integrální součást evropského společenství a tím také evropské epochy dějin. Zatímco však západní Evropa sice nebyla jednotná politicky, ale byla jednotná kulturně, o východní části Evropy to říci nelze, neboť byla rozdělena politicky i nábožensky: vedle ortodoxních národů Halecki počítá do východní Evropy i Estonce, Lotyše, Litevce či dokonce Maďary. V rámci východní Evropy se tak utvářela dlouhodobě tři oddělená teritoria. Jihovýchod zaujímal Byzanc spolu se slovanskými státy na Balkáně, po okupaci Osmanskou říší přestala tato část východní Evropy až do konce první světové války do evropského společenství náležet. Druhým regionem byl dunajský region, ztělesňovaný především Uhrami, který byl pod silným vlivem Habsburků. Konečně třetí region – severovýchodní Evropa – zahrnovala polsko-litevský stát a Rusko.

Střední Evropa – jeden nebo dva celky?

Výše naznačené dělení východní Evropy vedlo Haleckého k hlubší diferenciaci makroregionů evropského historického vývoje. V rámci pokusu o makroregionální strukturaci Evropy hrála v Haleckého pojetí poměrně klíčovou roli střední Evropa jako ono pásmo postupného přechodu mezi evropským Západem a Východem. Halecki zdůrazňoval zejména relativnost jakéhokoliv teritoriálního vymezení střední Evropy, které navíc velmi často záviselo na geopolitickém pohledu toho, kdo vymezení provedl (viz například protikladné koncepce *Mitteleurop*y a středovýchodní Evropy pod sovětským vlivem).

Halecki nicméně přiznával německému živlu důležitou roli při utváření střední Evropy a domníval se, že právě míra vlivu německého živlu zároveň tvoří hranici mezi tím, co označuje jako dvě střední Evropy (srov. Halecki 2000: 121-136). Vymezení dvou regionů střední Evropy přimělo navíc Haleckého k redefinici makroregionálního členění evropského kontinentu. Vedle klasicky pojaté západní Evropy a východní Evropy redukované na Rusko tak máme co do činění se dvěma středními Evropami.

První střední Evropu představují někdejší oblasti Svaté říše římské národa německého, do níž tudíž patří vedle vlastního Německa i severní Itálie a některé části Habsburské monarchie. Stanovení toho, které země bývalé monarchie patřily do této části střední Evropy a které do té druhé střední Evropy, představuje podle Haleckého zřejmě největší problém při vymezování těchto dvou středoevropských makroregionů. Po roce 1945 se vedle Německa ovšem s určitostí udrželo v této tzv. středozápadní části střední Evropy pouze Rakousko, přičemž ostatní státy – dědicové Habsburské monarchie – se podle Haleckého definitivně přesunuly do východní části střední Evropy.

Středovýchodní Evropa (tedy ona východní část střední Evropy) zahrnovala podle Haleckého jako klíčový stát Polsko, dále Uhry, země Koruny české, Pobaltské státy včetně Finska a částečně a pouze do doby podmanění ze strany Ruska také území Ukrajiny a Běloruska. Paradoxem podle Haleckého zůstává, že celá řada států této středovýchodní Evropy měla v minulosti velmi blízké kulturní a politické svazky se Západem a teprve tlak ze strany Německa a Ruska přesunul tyto státy do středovýchodní Evropy.

Haleckého koncepcí středovýchodní Evropy (*East – Central Europe*) si získala poměrně rychle kladné přijetí zejména v anglosaské historiografii i politické vědě, odkud ovšem brzy pronikla i do ostatních zemí. Tak i němečtí badatelé začaly užívat zejména v souvislosti se skupinou tzv. postkomunistických zemí střední a jihovýchodní Evropy označení *Ostmitteleuropa* namísto klasického *Mitteleuropa* či „politicky korektnějšího“ ovšem jazykově mírně neologického *Zentraleuropa*. Je zajímavé, že tuto koncepci převzala i celá řada autorů z těchto zemí, zejména ovšem těch, kteří psali pro anglofonní publikum (Attila Ágh jako jeden příklad za všechny). Přitom je zřejmé, že toto pojetí odpovídalo pouze velmi omezenému úseku dějin druhé poloviny minulého století, kdy celá tato jinak velmi různorodá skupina zemí náležela do mocenské sféry sovětského panství.

Důvod tohoto - například z českého úhlu pohledu poněkud nestandardního členění střední Evropy - spočívá jednoznačně ve skutečnosti, že Oskar Halecki se řídil polským viděním geopolitického rozložení střední Evropy. Jak poznamenal Norman Davis, „*existovaly různé definice Polska...Ale je nesporné, že historické Polsko se vždy rozkládalo na*

východních hranicích Evropy. Při jedné či dvou příležitostech se polští odborníci pokusili umístit Polsko nikoliv do ‚Východní Evropy‘, nýbrž do jejího středu. Nicméně v takovém případě by většina jejich krajanů měla stejný problém přináležet ke střední Evropě ovládané Němci a Rakušany, jako k východní Evropě Mongolů, Moskvanů a muslimů.“ (Davis 2003: 310)

Problém tkví ve skutečnosti, že zejména po definitivním rozpadu Polska v roce 1795 již nenáležely všechny části bývalého polského státu do stejných makroregionů v rámci střední Evropy. Gravitační centrum polského státu, které bylo představováno v epoše po Vídeňském kongresu tzv. Kongresovkou, se jednoznačně nacházelo (nepočítáme-li převažující kulturní vlivy) na Východě stejně tak jako někdejší polsko-litevská unie. Z druhé strany platilo, že vliv německé říše sahal dlouhodoběji zejména díky existenci Habsburské monarchie, k jejíž elementární konsolidaci došlo v průběhu 17. století (srov. Evans 2003), do většiny oblastí obávaných západními Slovy i do Uher a části území s převažujícím jihoslovanským osídlením. Nejenže platilo, že české země a oblasti obývané Slovinci a částečně Chorvaty byly integrální součástí té části říše, které bezprostředně dominoval německý živel. I Uhry vykazovaly alespoň ve svém maďarském jádru větší míru vlivů ze „středozápadní“ Evropy než z Evropy „středovýchodní“. Jak dokazuje studie maďarského historika Jenő Szücs (Szücs 2001), existovaly hluboké strukturální podobnosti v oblasti ekonomiky, politického systému i společnosti mezi Uhrami, zeměmi Koruny české a Polskem již v období středověku. Tato specifika vymezovala zmíněné státy nejen vůči západní Evropě, ale zejména vůči Evropě východní a vytvářela tak obraz střední Evropy dosti odlišný od Haleckého představy.

Naznačené poznámky nemají za cíl zpochybnit všechny momenty Haleckého pojetí dvou středních Evrop. Jeho základní představa, podle které představuje střední Evropa **jen** přechodný region mezi Západem a Východem, však není plně adekvátní. Podle této představy leží různé části střední Evropy v centru gravitačních sil buď Ruska nebo Německa a podceňuje se tak svébytnost a aktivita střední Evropy samotné. Realističtější obraz by mohl vycházet z představení jádra střední Evropy, uznání jeho specifických vývojových a strukturálních rysů a diferencovat posléze styky mezi jednotlivými částmi střední Evropy, Německem a Ruskem, které by ovšem bylo adekvátnější interpretovat jako ono okřídlené vzájemné „stýkání a potýkání“ než jako pouhé líčení mocenského vlivu obou silných sousedů střední Evropy. Možná by i tato úvaha dospěla ke dvěma středním Evropám, ovšem důvody tohoto rozdělení by byly zřejmě poněkud složitější, dělící linie by probíhala možná jinde a celkový obraz by více zohledňoval historické proměny role makroregionu střední Evropy

z hlediska celoevropských dějin.

Konec evropské epochy – dlouhodobý proces

Tento komentář nerespektuje důsledně strukturu Haleckého knihy a tak se teprve nakonec dostáváme k problému, který Halecki řešil paralelně s otázkou vymezení doby vzniku evropské epochy. Podle Haleckého se v době, kdy knihu psal (konec 40. let minulého století) nacházela evropská epocha u svého konce. Ani tento konec není podle Haleckého možné stanovit nějakým symbolickým datem, podobně jako proces utváření evropské epochy byl i proces jejího zániku dlouhodobý a postupný. A podobně, jako bylo utváření evropské epochy provázáno úpadkem epochy středomořské a tyto procesy se časově překrývaly, tak i v době postupného úpadku evropského společenství se již rodila epocha nová.

Podle Haleckého byla skrytá příčina evropského úpadku v tom, že bezprecedentní materiální pokrok, který Evropa vykazovala, nebyl doprovázen pokrokem v jiných oblastech. (Halecki 2000: 56) Navíc byly – díky osvícenství – přerušeny i klasické kulturní základy evropské civilizace, které spočívaly v křesťanství. Nepodařilo se dosáhnout kýženého politického *Pax Europea*. To, co evropské národy a státy stavělo proti sobě, převážilo nad tím, co je sjednocovalo. Tato skutečnost se v plné nahotě projevila v průběhu obou světových válek, které znamenaly ve svém důsledku pro evropské společenství katastrofu. Jednota byla rozbita a idea vůdcovství Evropy v světě tolik hýčkaná v 18. a zejména 19. století se ukázala jako neudržitelná. Tato etapa evropského vývoje však byla předznamenána již dříve. Podle Haleckého existovala souvislost mezi revolucí roku 1789 a totalitními revolucemi 20. století (komunistickou a nacistickou). Zejména tyto totalitní revoluce šly proti evropské tradici a zejména proti základu evropské kultury, který představovalo křesťanství.

Zároveň se rozpadl klasický mechanismus evropských mezinárodních vztahů – rovnováha moci. Evropský systém rovnováhy mocí, který se začal utvářet původně v renesanční Itálii v průběhu 14. a 15. století a nesl s sebou i do té míry nevídanou sofistikaci a ritualizaci forem diplomatického styku (srov. Mattingly 1965; Berridge, Keens-Sopper, Otte 2001: 7-49), se v pozdějším vývoji rozšířil na celou Evropu. Ani španělská snaha o predominanci v 16. století, ani obdobná snaha Francie ve století následujícím, ani *Pax Britannica* v 19. století neznamenal celkovou dominanci a flagrantní porušení mocenské rovnováhy. Podle Haleckého došlo k první destabilizaci systému mocenské rovnováhy při dělení Polska na sklonku 18. století, ovšem k definitivnímu krachu vyvažování v rámci systému tzv. Pentarchie došlo až za první světové války.

Halecki – zejména v návaznosti na úvahy teoretika mezinárodních vztahů Waltera Lippmana – naznačoval možnost, že konec evropské epochy je provázen vznikem nového „západního“ či „atlantického“ společenství, jehož kořeny spatřoval Halecki v přenosu evropské kultury a civilizace do Severní Ameriky, kde se evropské tradice ujaly a přetvořily do nové podoby. Rok 1776, který odstartoval více než stoletou cestu USA k postavení velmoci, navíc velmi úzce chronologicky korespondoval s vypuknutím francouzské revoluce. Podle Haleckého tato nová atlantická epocha má celou řadu rysů společnou s epochou evropskou. Význam tohoto dědictví je daleko větší, než význam dědictví středomořské civilizace pro evropské společenství.

Halecki se v této kapitole projevil jako historik, kterému není cizí uvažování o soudobé politické situaci a konceptuálním vývoji dějin. Tváří v tvář rozpínavosti sovětského impéria zdůrazňoval hodnotový rozměr euroatlantického partnerství a polemizoval s názorem, že po druhé světové válce se vytvoří jakási jednotná celoplanetární (globální civilizace) (srov. Halecki 2000: 65-66). Tím fakticky předejmul směr v uvažování o podobě mezinárodního systému po druhé světové válce, který respektuje pluralitu civilizačních vzorců, jehož patrně nejznámějším představitelem je v současnosti Samuel Huntington (viz Huntington 2002).

Konec evropské epochy – výzva pro euroatlantickou epochu?

Jaký význam má Haleckého představa o konci evropské epochy v kontextu současného vývoje? Podle Haleckého rokem 1945 definitivně zanikla evropská epocha a zároveň skončil proces trvající od konce 18. století, během něhož se na troskách evropského společenství zformovalo společenství (tj. epocha či civilizace) atlantické. Mnozí Evropané jistě nemusejí s tímto pohledem souhlasit, mohou poukázat na drolicí se konsensus v euro-atlantickém partnerství či mohou argumentovat, že evropská jednota byla obnovena díky existenci Evropské unie.

Podívejme se nejprve na druhý argument. Jistě, existuje rozšiřující se EU, která v této chvíli postupně integruje také řadu států postkomunistického bloku. Bohužel optimistický pohled, spojující automaticky EU s někdejší evropskou jednotou či společenstvím, neplatí. Není možné v této chvíli říci, zda soupeření o novou evropskou ústavu mezi Francií a Německem na jedné straně a zejména menšími státy a Velkou Británií na straně druhé napomůže do budoucna vytvořit jakousi novou evropskou mocenskou rovnováhu, stejně jako není možné říci, zda očekávatelné posílení centrálních orgánů EU tuto křehkou rovnováhu opět nerozsbije. Navíc není zejména v současném stavu integrace vůbec jednoduché

vysledovat hodnoty, které tento proces podporují. Není vyloučené, že klasický evropský hodnotový řád založený v posledku na křesťanských zásadách, dostává povážlivé trhliny a že bude nutné hledat nově definovaný hodnotový rámec. Zdá se také, že ani do sebereformovanější EU poměrně logicky nemají nárok vstoupit Rusko a státy jako Ukrajina či Bělorusko dnes bohužel trpí ze strany EU naprostým přehlížením a jsou tím „vháněny“ do mocenské sféry Ruska, respektive, lépe řečeno, není jim nabídnuto nic, co by jejich odchod z této mocenské sféry motivovalo. Co je však nejpodstatnější, neexistuje reálná šance, že by se Evropa vrátila na ono suverénní místo v rámci světových dějin, které zaujala v průběhu evropské epochy a opustila při jejím zániku. V tomto smyslu skutečně obě světové války natolik podkopaly evropský mocenský potenciál a rozkolísaly evropskou rovnováhu, že lze oprávněně hovořit o konci evropské epochy.

Jak je to ale s Haleckým předvídanou atlantickou epochou? Euroatlantické partnerství se utvářelo postupně od poloviny 40. let minulého století. Ani současné tenze mezi USA a Evropou ohledně celé řady zahraničněpolitických a bezpečnostních otázek neznamení automaticky jeho konec. Spíše znamenají pokus o redefinici tohoto partnerství v době, kdy se jednak proměnilo euroatlantické společenství samotné přistoupením nových států bývalého sovětského bloku, jednak dochází k poměrně radikální přestavbě mezinárodního systému a tím i podstatné redefinici bezpečnostních rizik (náznaky huntingtonovských konfliktů na rozhraních civilizací, mezinárodní terorismus, eskalace nekonvenčních konfliktů typu občanské války atd.). Z pohledu počátku 50. let minulého století se celý komplikovaný proces utváření nového euroatlantického společenství ovšem mohl Haleckému jevit jako završený a ukončený. Domnívám se proto, že Halecki měl pravdu v tom, že se utváří nová atlantická epocha v rámci lidských dějin, že ovšem podcenil délku formování této epochy, které skutečně započalo někdy na sklonku 18. století, kdy začaly být importované evropské hodnoty přetvářeny v Severní Americe, ovšem jehož konec ještě zdaleka nenastal. Nenastal ani roku 1945, ani roku 1989 a nenastal ani přijetím dalších států střední a jihovýchodní Evropy do NATO deklarovaném na pražském summitu 2002 (srov. Dančák, Suchý 2002). Jaké strukturální a hodnotové rysy tato epocha nakonec bude ztělesňovat nelze ještě zcela určitě stanovit. Lze pouze doufat, že hodnota svobody charakteristická pro evropskou epochu, nebude zapomenuta (srov. Halecki 2000: 169-184).

Už proto, že toto rodící se atlantické společenství států a národů přebírá celou řadu rysů a hodnot uplynulé evropské epochy, nemůže být studium dějin a procesů vzniku, proměn a zániku evropské epochy a příslušný historický, politický a kulturní kontext ignorovány ze strany společenských vědců, kteří se z různých úhlů pohledu zabývají současnou Evropou.

Středoevropské národy se nacházejí z dlouhodobého hlediska na další křižovatce jejich dějin mezi Západem a Východem a tím je v tomto prostředí potřeba historicko-politické reflexe potřebnější. V tomto intelektuálním úsilí má kritická četba nejslavnější Haleckého práce své nezastupitelné místo.

Literatura:

BERRIDGE, G. R.; KEENS-SOPER, MAURICE; OTTE, T. G.(2001): *Diplomatic Theory from Machiavelli to Kissinger*. Basingstoke: Palgrave.

DANČÁK, BŘETISLAV; SUCHÝ, PETR(usp.; 2002): *Summit NATO v Praze 2002. Výsledky, dokumenty, projevy*. Brno - Ostrava: Mezinárodní politologický ústav MU a Jagello 2000.

DAVIES, NORMAN(2003): *Polsko. Dějiny národa ve středu Evropy*. Praha: Prostor.

EVANS, R. J. W.(2003): *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*. Praha: Argo.

HALECKI, OSKAR(2000): *Historia Europy – jej granice i podziały*. Lublin: Instytut Europy Środkowo Wschodniej.

HUNTINGTON, SAMUEL P.(2001): *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers.

MATTINGLY, GARRETT(1965): *Renaissance Diplomacy*. Harmondsworth: Penguin Books.

SZÜCS, JENÖ(2001): *Tri historické regióny Európy*. Bratislava: Kalligram.